

Před dvašedesáti lety, 4. prosince 1947, zemřel v pražské nemocnici Milosrdných bratří „přední český dramatik meziválečné doby“, František Zavřel. O několik dní dříve byl nalezen v zuboženém stavu v letenských sadech, kde jako bezdomovec přespával.

Zavřel patřil k nejrozhodnějším kritikům masarykovského „demokratického“ režimu a byl jím často perzekuován: jeho knihy byly zabavovány, hry odkládány nebo – po Fortinbrasovi, románu namířeném proti systému a ministru Benešovi – raději vůbec bojkotovány; on sám byl předčasně penzionován a po vynuceném odchodu ze zaměstnání zažil mnohá jiná příkoří a šikanování, k čemuž přispíval i jeho odbojný, útočný temperament.

Exkomunikován společností „slušných lidí“, byl zván na kulturní večery Národní obce fašistické. Ač zapálený vlastenec, pohrdal Čechami „malých lidí“, Čechami Švejků, čapkoviny, a kořil se ideálu „velkého člověka“, vůdce, myslitele, válečníka, ať už to byl Napoleon, Nietzsche nebo Mussolini; do velkých států Evropy, hlavně do Itálie, se opakovaně utíkal před malodušnou nenávistí domácí „luzy v cylindrech“.

Roku 1941 byl rehabilitován a znovu povolán do úřední služby (na ministerstvu lidové osvěty), což se mu stalo osudným. V květnu 1945 byl zatčen a do poloviny září stejného roku byl v pankrácké věznici vyšetřován. Podezření z kolaborace se sice neprokázalo a musel být propuštěn, ale zásahem starého nepřítele, prezidenta Beneše, byl zbaven možnosti existence; ještě ve vazbě také dostal výpověď z bytu, což pro šedesátiletého, již zcela izolovaného „fašistu“ znamenalo defakto rozsudek smrti.

Odboj vyznavače elitářské devizy *Non deserit alta* („neopouští výšiny“) proti občanské skutečnosti skončil tragicky a – z hlediska její hierarchie – úplně dole, v hadrech **tuláka**; však také co je opravdu tragické, nebývá teatrální. Přesto i proto je Františka Zavřela třeba chápat jako „zapomenutého bratra a druhá všem ubíjejícímu prostředí a glorifikaci lidské průměrnosti se vzpírajících“, s potřebou, jak píše Thomas Mann, „d'aller au dela, plus outre que l'humanité“. Romantických buřičů hlásajících faustovského člověka. Do tohoto světa vysoké romantiky, do linie začínající u nás Máchou a vrcholící Martenem (Kniha silných), je třeba autora Polobohů promítnout, jakkoli by sám – osobně zcela nenápadný – každou pózu (a la Byronův Manfred) u člověka XX. století zcela jistě odsoudil jako zbanalizovanou.

Z rozsáhlého Zavřelova díla vybíráme ukázkou – nanejvýš symptomatickou – ze hry

NIETZSCHE. Krátký úryvek sice nedává nahlédnout do dramatické stavby, zato se soustřeďuje na otázku (na půdorysu fiktivního setkání dvou „titánů“), která je stále živá a odpovědi na ni dělí národní i evropský odpor jako celek:

Dějství I. Scéna 8.

NIETZSCHE: Nemýlím-li se, zabýváte se přibližně týmiž věcmi jako já. Otázky, které si kladete, a dokonce i odpovědi, kterými se s nimi vyrovnáváte, jsou velice podobné mým.

DOSTOJEVSKIJ: Byly. Odpovědi zmizely, otázky zůstaly, palčivější než dřív. Dnes na ně odpovídám zcela jinak.

NIETZSCHE: Proč?

DOSTOJEVSKIJ: Poněvadž moje dřívější odpovědi spočívaly na nesprávných předpokladech.

NIETZSCHE: Chcete tím říci, že jste se mýlil?

DOSTOJEVSKIJ: Od základu.

NIETZSCHE: Soudě podle toho jsem to nyní já, který se mýlím.

DOSTOJEVSKIJ: Obávám se, že ano.

NIETZSCHE: Vracel jste se ve svých spisech znovu a znovu k typu člověka, který převyšuje ostatní –

DOSTOJEVSKIJ: Který se domnívá, že je převyšuje.

NIETZSCHE: Tento člověk neuvažuje příliš o dobru a zlu, jelikož se domnívá, že mu přísluší na rozdíl od ostatních určitá **volnost akce**.

DOSTOJEVSKIJ: Jelikož se domnívá, v tom to vězí.

NIETZSCHE: Toto domnění je podle vašeho názoru omyl.

DOSTOJEVSKIJ: Omyl je slabý výraz. **Je to zločin.**

NIETZSCHE: Všechno nadprůměrné, všechno buřičské, odlišné a výbojné zahrnujete do tohoto omylu –

DOSTOJEVSKIJ: Do tohoto zločinu, ovšem.

NIETZSCHE: K tomu jste tedy dospěl?

DOSTOJEVSKIJ: Tisíci cestami. Tisíci omyly. Tisíci klamy.

NIETZSCHE: Není to tisíci a prvý omyl, tisíci a prvý klam?

DOSTOJEVSKIJ: Není. **Spása** – to zní příliš rusky – tedy podle vašeho slovníku **síla**, není ve vašem nadčlověku.

NIETZSCHE: V čem je tedy?

DOSTOJEVSKIJ: V bohu.

NIETZSCHE: Bůh je mrtev.

DOSTOJEVSKIJ: Věřil jsem tomu. Bloudil jsem právě tak jako bloudíte vy. Rouhal jsem se právě tak jako se rouháte vy. „Spal jsem, spal jsem,“ praví váš **Zarathustra**. „Procitl jsem z dlouhého spánku.“ Také já jsem procitl. Nestalo se to přes noc, nýbrž postupně, velmi namáhavě, krok za krokem. Na Sibíři, v nevyličitelné samotě, uprostřed vrahů, nevěstek, žhářů, ztracených a prokletých lidí začal jsem pochopovat svůj omyl. Ubohoubá jiskra něčeho bolestně lidského, která planula v nejzavrženějším z těchto zavržených, rozžehla požár v mém srdci. Tito ubožáci, tito vyvrhelové, tito ztracení, zapomenutí a prokletí věřili, nejasně a zmateně, ale věřili. Bylo to spíše jakési neurčité záření, jehož obsahem byl Kristus. Přijal jsem jej od nich ve stejné podobě, jak jsem jej poznal v rodném domě jako dítě. **Byl jsem zachráněn.**

NIETZSCHE: Illusí.

DOSTOJEVSKIJ: Věřím.

NIETZSCHE: Ve svou illusi.

DOSTOJEVSKIJ: V boha.

NIETZSCHE: Usilujete věřit, ale pochybujete.

DOSTOJEVSKIJ: Pochybuji a znovu věřím.

NIETZSCHE: A znovu pochybujete. Bůh je mrtev. Podívejte se na dno (jako byste se mohli dívat někam jinam!) lidských věcí, podívejte se na dno lidských dějů, srdcí, nervů – kde je bůh? Ukažte mi jeho nejmenší stopu! Nepodaří se vám to, jelikož zmizela, aby učinila místo –

DOSTOJEVSKIJ: Čemu?

NIETZSCHE: Něčemu, co se teprve rodí. Něčemu v nejhlubším smyslu slova budoucímu.

DOSTOJEVSKIJ: Co je to?

NIETZSCHE: Člověk, který vytvoří ze sebe něco vyššího, tvrdšího a hlubšího než byli jeho předchůdci. Všechny bytosti vytvořily něco nad sebe samy. Proč by měl právě člověk zůstat na mrtvém bodu anebo se dokonce vrátit zpět? Proč? O co usiluje váš Karamazov, Kyrilov, Raskolnikov a jak se všichni jmenují?

DOSTOJEVSKIJ: Bloudí tak jako jsem bloudil já. Pravda je pouze v bohu.

NIETZSCHE: Sibiř vás zlomila.

DOSTOJEVSKIJ: Uzdravila mne.

NIETZSCHE: Chorobu nazýváte zdravím?

DOSTOJEVSKIJ: Vy činíte totéž.

NIETZSCHE: Snad jsme churavi oba – naši odpůrci to budou nepochybně tvrdit – to však nemění pranic na podstatě věci. Hodnoty, na kterých chcete stavět, náležejí minulosti. Je truchlivé se s nimi loučit, připouštím, ale je to nutné. Motýl opouští kuklu, šíp tetivu, had svléká kůži a člověk vystupuje nad to, co bývalo kdysi jeho pýchou. Je na čase obrátit zraky k něčemu hlubšímu, čistšímu a mocnějšímu, k něčemu, co ospravedlní člověka před sebou samým.

Hra nebyla nikdy provedena, autor se mohl těšit „jen“ z uznání Richarda Strausse nebo Gerharta Hauptmanna, Mussolini odpověděl na italský překlad hned třemi dopisy. Každopádně jde o první hru o velkém filozofovi vůbec! Širší text je snadno dostupný v Zavřelově knize *Za živa pohřben*, vydané v Praze r. 1942 (kapitola Nietzsche, s. 144 – 152). Přestože byl František Zavřel dlouhá léta na indexu, několik významných kritiků se nebálo ocenit jeho literárně-dramatické kvality, na prvním místě je třeba jmenovat Jindřicha Vodáka.